

Doprinos o upoznavanju veslanja u Dubrovniku do prvog svjetskog rata

Veslanje je nastalo iz životne potrebe savladavanja vodene površine, a kao igru i sport susrećemo ga u prastarim vremenima. Tako su nam poznate svečanosti na vodi, povezane sa natjecanjima u Antičkoj Grčkoj, Rimu i uopće na Sredozemlju. U srednjem vijeku takove su svečanosti popularne u Veneciji, a u XVIII stoljeću susrećemo u Engleskoj regate profesionalnih barkariola na Temzi. Iz takovih veslačkih natjecanja u običnim čamcima, postepeno se razvilo organizirano sportsko natjecanje.

Veslanje je u XVIII stoljeću, kao sportska razonoda studenata, a kasnije i građana, veoma popularna u Engleskoj. Krajem treće decenije XIX stoljeća javljaju se i organizirani klubovi u Engleskoj (prvi, »Leader Club« osnovan je 1828) a u istom periodu studenti Cambrigea izazivaju na trku osmeraca studente Oxforda i tako iniciraju najpopularniju i najstariju regatu na svijetu koja se održava svake godine. Prva je održana 10. lipnja 1928. godine na rijeci Temzi kod Londona, a pobjednici su bili studenti Oxforda.

Veslački su sport u Evropu prenijeli Englezi 1836. godine najprije u Njemačku. Iste godine u Hamburgu je osnovan prvi njemački klub »Der Hamburger Ruderclub« koji i danas djeluje. U Francuskoj je prvi veslački klub osnovan 1853. godine (Société des Regates u Parizu), u Italiji 1863. godine (Società Canottieri cerea u Torinu) i nakon toga brojni klubovi u ostalim evropskim zemljama.¹

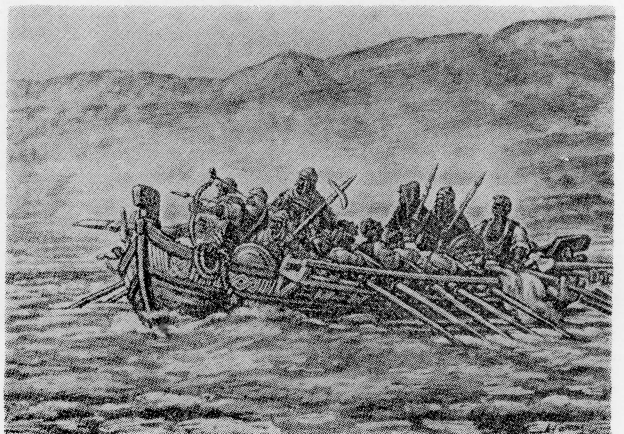
Veslanje na jadranskom primorju također je ranog datuma, a od kada se održavaju veslačka natjecanja ne možemo točno utvrditi. Do danas najstariji pronađeni podatak datira 24. lipnja 1603. godine, kada je na Korčuli održana regata uz materijalnu i novčanu nagradu koja je iznosila za prvoplasirani čamac 31 liru, drugoplasirani 12 lira i 8 novčića i trećeplasirani 8 novčića.² Slijedeći je podatak o regatama iz druge polovine XVIII stoljeća. Makarani su 6. rujna 1767. godine u regati od otočića Mrdulje do splitske luke slavili pobjedu nad Splićanima.³ U Trogiru je održana regata 12. kolovoza 1807. godine, a te iste godine i na Rabu uz nagrađivanje prve tri plasirane lađe, te u Zadru 1817. godine.⁴ Na dan splitskog zaštitnika Sv. Duje, 7. svibnja 1825. godine održana je regata između Splićana i Makarana u kojoj su bili bolji Splićani i tako se revanširali za poraz iz 1767. godine. Organizator ove regate bila je općina Split sa svrhom »oživljavanja stare tradicije«, što dokazuje da su bile uobičajene te da ih

je bilo znatno više nego što je to nama danas poznato.⁵ Posebno zanimljiva bila je regata u Zadru 14. svibnja 1882. godine, jer je organizirana u humane svrhe, u korist zaklade siromašnih učenika srednjih škola Zadra i jer su sudjelovale i ženske. U toj regati nastupili su najprije otočani sa svojim lađama, zatim građani Zadra sa svojim gradskim brodicama i na kraju otočanke također sa svojim lađicama. Zastave kao nagrade dobile su prve tri plasirane lađe, a otočani i otočanke još i novčane nagrade u iznosu od šest cekina za prvo, tri cekina za drugo i jedan cekin za treće mjesto. Na kraju su pobjednici sa zastavama u ruci, uz pratnju gradske glazbe, prodefilirali gradom.⁶

Veslački se klubovi na jadranskom primorju osnivaju nešto kasnije nego u evropskim zemljama, ali odmah moramo naglasiti, da povijest osnivanja veslačkih klubova, kao uostalom i regata, nije podrobno istražena. Prema podacima koji su nam poznati prvi se klubovi osnivaju u drugoj polovici XIX stoljeća u Istri: Libertas u Koprnu, Pullino u Izoli, Salvore u Piranu i Adriatico u Poreču. Nakon ovih klubova u Rijeci se osnivaju Fiumani i Quarnero, 1883. godini Circolo canottieri Dalmazia u Zadru (kasnije pod imenom Diadora), 1886. godine Veslačka sekcija Hrvatskog sokola (od 20. rujna 1908. Jadran) također u Zadru, 1890. godine Rowing and Yachting Club Adria u Splitu, 1910. godine HVK Vila i 1911. godine HVK Velebit u Rijeci, 1912. godine Veslački klub u Crikvenici te 1914. godine JPSK Gusar u Splitu.⁷

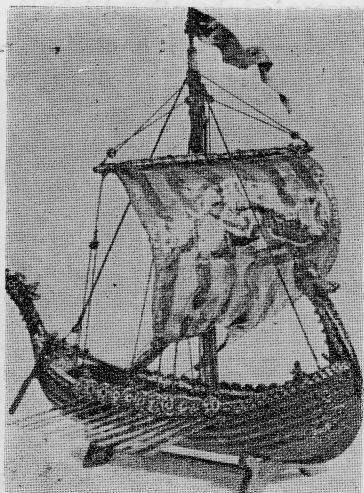
U DUBROVAČKOJ REPUBLICI

U Dubrovačkoj je Republici (VII st. do 1808) veslanje, kao jedno od osnovnih sredstava pokretanja plovniha objekata, zasigurno

poznato od samog početka organiziranog života, a najstariji podatak datira iz srednjeg vijeka. U njima se spominje veslanje na ratnim brodovima, koji su građom i oblikom bili veoma brzi i pogodni za manevriranje. Podaci o ratnim brodovima koji su objavljeni u radovima o ratnoj mornarici u Dubrovačkoj Republici nisu detaljni i dovoljno precizni, ali ipak možemo zaključiti da su svi oni bili drvene građe, vitkog oblika, izdužene linije, plitkih bokova i plitkog gaza, te tako odgovarali svrsi zbog koje su građeni. Bili su oni najčešće i jednojarbolni, ali je jedro služilo kao pomoćno pogonsko sredstvo, tako da su u pravilu ostali sve do pada Republike brodovi na vesla. Kao najstariji tip ratnog broda spominje se »kondura« koji se susreće i u XIV stoljeću.⁸ Rano je u upotrebi kao ratni brod i »galija« koja se u XIII stoljeću spominje sa 30 do 100 vesala, a u XVI stoljeću galije dvoveslarke (biremis) i troveslarke (triremis).⁹ Tip manjeg operativnog ratnog broda »fusta« spominje se u XIII stoljeću sa 30 do 40 vesala.¹⁰ »Galijica« je bila obično sa 30 vesala, a bilo ih je sa 40 i 44 vesla, a spominje se u sastavu ratne flote i prije XVI stoljeća.¹¹ Kao tipičan naš ratni brod spominje se »ormonica«, obično sa 12 veslača.¹² Možemo zaključiti da su ratni brodovi, posebno oni manji, bili pogodni i za regate.

Za potrebe ratnog brodogradnja Republika je regrutirala veslače sa cijelog svog područja (pučani, otočani i stanovnici priobalnog područja) jer je potreba za veslačima bila relativno velika. Zbog toga na ratnim brodovima veslali su i kažnjenici, kao što je to bio slučaj i u ostalim našim priobalnim gradovima.¹³ Veslači su pozivani prema potrebi, pa u arhivskim dokumentima nalazimo potvrdu tim pozivima. Tako je napr. za rat protiv kralja Stjepana početkom XV stoljeća bilo pozvano 810 veslača koje su dali: Župa 170, Šipan 130, Rijeka 90, Lopud, Koločep i Šipan po 70, Zaton 60, Gruž 50, Poljica i Brgat po 30, Vrbića 20 te Lozica i Mokošica po 10 veslača.¹⁴

Popis i organizacija veslača i ostalog osoblja za ratne brodove (upravitelj brodova, pisari, drvodjelci i tesari) u Republici datira od 1361. godine, kada je Veliko Vijeće odlučilo da se pored popisa, svo osoblje raspoređi u decene,¹⁵ kao što je to bio slučaj i sa strijelcima (vonici) 1346. godine, koji su također pozivani prema potrebi.¹⁶

Pored veslanja na ratnim brodovima, susrećemo još i narodne oblike veslanja primjenjivani u svakodnevnom životu i radu koje spominje dubrovački analist Serafino Razzi. On navodi, pored muškaraca i ženske kao ravnopravne sudionike u tom veslanju u Rijeci Dubrovačkoj krajem XVI stoljeća.¹⁷

Isti autor iznosi i običaj nestašne dubrovačke plemićke mladeži, koja je običavala uzimati manje čamce iz luke i to bez znanja i odobrenja vlasnika, pa »kada bi izašli iz luke, svlačili bi svoje plemićke plašteve i naizmjenično se vježbali u veslanju i upravljanju čamcem na uzburkanom moru između otoka Lokruma i obale«. Dalje navodi da je bilo ugodno vlasteli i ostalim prisutnim, koji su se zatekli u luci, gledati ih s obale.¹⁸

Dakle, sve što smo uspjeli pronaći o veslanju u Dubrovačkoj Republici jesu veslanja na ratnim brodovima, narodni oblici veslanja i veslanja nestašne dubrovačke plemićke mladeži.¹⁹ Regate, ili još prije vježbanja veslača za potrebe ratnih brodova, ne susrećemo, a strijelci koji su organizirani kao i veslači, bili su obavezni sudjelovati u vježbanjima i natjecanjima, koja su često bila i nagradna. Budući da su ratni brodovi u Republici imali veliko značenje za zaštitu od neprijateljskih napada s mora i čestih pljačkaških gusarskih pohoda, logično bi bilo očekivati da se i veslači pripremaju poput strijelaca. Dakle, da se pozivaju na obavezna vježbanja i natjecanja u veslanju, jer bi tako bili spremniji za brojne opasnosti s mora. Konačno, stari su se Dubrovčani u pogledu ustrojstva vojske i mornarice ugledali na Mlečane, pa je ono bilo veoma slično, gotovo identično, kao i u Veneciji. Iznimka je što u Dubrovniku nismo pronašli podatke o vježbanju i natjecanju veslača, upravo aktivnosti koja je u Veneciji bila česta, atraktivna i popularna. O tome piše i Molmenti u svojoj knjizi Povijest Venecije: »I natjecanje lađicama (regate), koje bude kasnije javna zabava, u kojoj je pokazivao sav sjaj mletački, imalo je zadaću, da vježba puk u veslanju u ratne svrhe. Prva se regata spominje godine 1300. Petnaest godina kasnije izade dekret koji određuje, da se svake godine imade prirediti regata na Marjan-dan. Takova regata nije bila iz zabave, već se natjecalo sa galijama, a dekret od godine 1315, nalaže ravnateljima arsenala, da imadu pripremiti dous platos, svaki sa 50 ljudi aptos d regattam. Na taj je način republika imala dovoljan broj vrsnih veslača za svoje galije.«²⁰ Ovaj navod

Molmentija dovoljno jasno govori o svrsi organiziranja regata u Veneciji, pa je tim čudnije da ih nismo pronašli i u Dubrovniku. Ako ovome dodamo da se u tom vremenskom razdoblju regate održavaju na Korčuli, u neposrednoj blizini Dubrovnika, onda se možemo pridružiti mišljenju našeg uvaženog akademika i povijesničara dr Cvita Fiskovića, koji pišući o veslačkim natjecanjima u prošlosti Dalmacije i iznoseći zapis o regati na Korčuli kaže: »Može se prema njemu pretpostaviti, da su ostali, osobito veći gradovi u to vrijeme priređivali slična natjecanja budući da se mnogi običaji kod njih u prošlosti ponavljaju.²¹

OD PADA REPUBLIKE DO PRVOG SVJETSKOG RATA

Dubrovnik je preko tisuću godina uspijevao sačuvati slobodu, sve do 3. siječnja 1808. godine kada je morao priznati francusku vlast i postati sastavni dio francuske provincije Ilirije. Šest godina kasnije našao se u sklopu austrijske Dalmacije koja je odlukom Bečkog kongresa 1815. godine izravno potpala pod carevinsko austrijsko vijeće u Beču sa zasebnim Saborom u Zadru. Tako je Dubrovnik narednih stotinu godina, tj. do kraja I svjetskog rata, živio i djelovao u istim uvjetima kao i ostali dalmatinski gradovi.

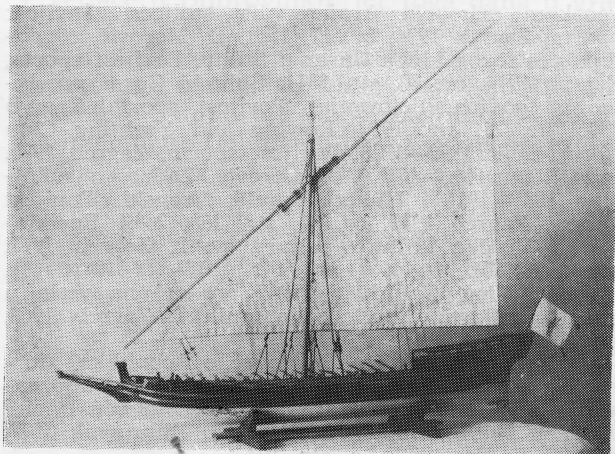
Na prve organizirane sportske aktivnosti nailazimo krajem XIX stoljeća, kada se u Dubrovniku osnivaju prva sportska društva²² i kada se javlja organizirano vježbanje u veslanju u dubrovačkoj gimnaziji. Školske godine 1890/1891. uvedeno je veslanje kao sastavni dio neobavezne nastave gimnastike.²³ Na molbu gimnazijske uprave, Lučka kapetanija u Dubrovniku ustupila je »dvije velike lađe«, a Lučka kapetanija u Gružu »jednu veću lađu« koje su bile na raspolaganju učenicima gimnazije svakog dana poslije podne preko cijelog ljeta. Učenici su bili raspoređeni u tri grupe, a obuku su izvodili nastavnik gimnastike Manojlo Nikolić i lučki piloti kapetanija u Dubrovniku i Gružu.²⁴ Veslanje je bilo na programu svake godine, započinjalo bi najčešće u travnju ili početkom svibnja, zavisno od vremenskih prilika. Na raspolaganju su imali jednu od tri lađe, zavisno o mogućnosti lučkih kapetanija koje su ustupale lađe. One su služile ne samo za vježbanje u veslanju, već i za izlete u bližu okolicu od kojih je Lokrum bio omiljeno mjesto za izlete. Do prvog svjetskog rata veslanje je izostalo samo školske godine 1905/1906. zbog oštećenja lađe Lučke kapetanije u Dubrovniku, a Lučka kapetanija u Gružu nije bila u mogućnosti ustupiti svoju.²⁵

Veslanje je bilo veoma omiljeno među učenicima, a u izvještajima na kraju svake školske godine od uvađanja veslanja u pro-

gram, ističe se da: »Glavno sredstvo za fizički uzgoj učenika ovoga zavoda je marljivo vježbanje u vožnji po moru«. Potaknuti velikim interesom učenika za veslanjem, vjerojatno i zbog činjenice što je izostalo 1905/1906. školske godine, uprava gimnazije je već slijedeće 1907. godine »nabavila lijepu i brzu lađu na 10 vesala kojom su se učenici velikom nasladom vozili kad god je vrijeme dopuštalo, uz obale gradske okolice«, ističe se u izvještaju na kraju školske godine 1906/1907. Pored gimnazijske lađe, lučke kapetanije su i dalje ustupale svoje lađe, tako da su učenici za veslanje imali na raspolaganju dvije do tri lađe.²⁶ Gimnazijska je lađa bila usidrena na svom sidrištu u blizini Lučkog ureda u Dubrovniku, bila je pod nadzorom lučkih pilota, a zimi kada nije bila u upotrebi, čuvana je na Lokrumu. Vježbalo se u veslanju i pravili kraći izleti lađama sve do kraja 1914. godine, a već naredne godine veslanje je bilo zabranjeno zbog ratnih prilika.²⁷

U prvoj deceniji ovoga stoljeća u Dubrovniku je djelovalo nekoliko sokolskih društava koji su svoju sportsku djelatnost temeljili na gimnastičkim vježbama i sletovima, ali su prema mogućnostima njegovali i druge sportove. Tako je »Dušan Silni« u svom programu imao i veslačke izlete. Vrijedan pažnje je izlet 19 — 20. svibnja 1911. godine u Kotor. Posadu od osam veslača, svaki po dva vesla, sačinjavali su: Kristo Dominković, Jozo Tunjak, Božo Kolendić, Aleksandar Kurtović, Vlaho Lise, Drago Marinović, Berto Roza i Jovo Škero. Oni su daljinu od 46 nautičkih milja, ne računajući zaustavljanja u Herceg Novom, Perastu i Risnu, prešli za 12 sati i 30 minuta veslanja. Bio je to podvig kojemu su se divili stanovnici Dubrovnika i Boke, a za bilježio ga je i lokalni list »Dubrovnik«.²⁸

Da je veslanje bilo uistinu omiljeno među Dubrovčanima govori i činjenica da su ga još

Model ratnog broda — galijice — dubrovačke republike iz XVII stoljeća

dva sokolska društva nastojala uvrstiti u svoj program. Uprava Hrvatskog sokola pokrenula je akciju 1908. godine za prikupljanje novčanih doprinosa za kupnju jedne lađe. U tome nisu uspjeli o čemu svjedoči odluka na godišnjoj skupštini 1911. godine kada je odlučeno da se prestane sa prikupljanjem novčanih priloga, budući se za tri godine nije uspjele prikupiti dovoljna suma novca.²⁹ Pravi hrvatski sokol je također 1908. godine odlučio nabaviti jedan lancijer sa 12 do 16 vesala, ali u dokumentima nismo pronašli potvrdu o kupnji lađe, niti njegovanju veslanja.³⁰

Dakle, ni za period poslije pada Republike, nismo pronašli podatke o održavanju regata ili osnivanju veslačkih sekcija pri postojećim sokolskim društvima, odnosno osni-

vanje veslačkih društava u Dubrovniku. Ipak, svjedoci smo da su veslanje i veslački izleti bili omiljeni među dubrovačkom omladinom, što je zbog prirodnih uvjeta, a i popularnosti veslanja u Dalmaciji i za očekivati. Što nije bilo više lađa za takove potrebe, uzrok su nedovoljna financijska sredstva pri sokolskim društvima u Dubrovniku. Međutim, s obzirom da su regate održavane u istom vremenskom periodu na jadranskom primorju, teško je povjerovati da Dubrovčani nisu slijedili primjer priobalnih gradova.

Na kraju želim kazati, da mi je ovim napisom bila želja potaknuti na istraživanje veslačkog sporta u Dubrovniku, tim prije jer se priprema proslava i edicija povodom obljetnice veslačkog kluba »Neptun« u Dubrovniku.

BILJEŠKE

¹ Enciklopedija fizičke kulture, sv. 2, Zagreb 1977. str. 461. Enciklopedičeski slovarj, sv. I, Moskva 1691, str. 222.

² **C. Fisković**, Veslačka natjecanja u prošlosti Dalmacije, Povijest sporta, Zagreb 1976, br. 28, str. 2413. Korčulanske igre, regate i plesovi u osvit XVIII stoljeća, Slobodna Dalmacija, Split 1975, br. 9356, od 26. IV 1975. Korčulanski običaji, svečanosti i zabava XVII stoljeća, Dani hrvatskog kazališta XVII stoljeća, Split 1977, str. 199.

³ O toj regati pisao je **Milan Mirković** (pseudonim **Miroslava Alačevića**) u Pučkom listu 1891. br. 13, str. 97. **Dušan Berić**, Dalmatinske regate u prošlosti, Fizička kultura, Beograd 1966, br. 1—2, str. 49. **R. Vidović**, Opis jednog veslačkog natjecanja između Splitsana i Makarana u 18. stoljeću. Kulturna baština III, Split 1973, br. 3, str. 38. **F. Glavina, R. Vidović**: Opis veslačkog natjecanja između Splitsana i Makarana u 18. stoljeću, Povijest sporta, Zagreb 1976, br. 15, str. 2248. **C. Fisković**, Veslačka natjecanja... str. 2414.

⁴ **C. Fisković**, Veslačka natjecanja... str. 2414—2416.

⁵ **D. Marović**, Veslačka regata 1825, Slobodna Dalmacija, Split 1969, od 14. V 1969. **F. Glavina**, Pjesma Stipana Ivčevića vrijedan prilog povijesti naših regata, Povijest sporta, Zagreb 1972, br. 10, str. 951. **C. Fisković**, Veslačka natjecanja... str. 2415.

⁶ **C. Fisković**, Veslačka natjecanja... str. 2415—2416.

⁷ **H. Macanović**, Veslačka društva u Istri i Slovenskom primorju krajem 19. stoljeća, Povijest sporta, Zagreb 1974, br. 17, 1561. **D. Marović**, 60 godina veslačkog kluba Gusar u Splitu, Povijest sporta, Zagreb 1974, br. 20, str. 1811. Splitski Gusar proslavio 60 godina djelovanja, Povijest sporta, Zagreb 1975, br. 21, str. 1919. Rowing and Yachting Club Adria, Split 1890—1928, Povijest sporta, Zagreb 1976, br. 27, str. 466—467. **V. Maštrović**, Zadarsko sokolstvo 1885—1920 i **Hubert Borelli Vranski**, Povijest sporta, Zagreb 1977, br. 31, str. 2686—2689. Enciklopedija Fizičke kulture kulture sv. 2, Zagreb 1977, str. (466—467).

⁸ **D. Klen**, Galijoti i ratni brodovi na vesla u našoj prošlosti, Pomorski zbornik I, Zagreb 1962, str. 137.

⁹ **J. Luetić**, Galijica Dubrovačke Republike, Mornarički glasnik, Split 1959, str. 53, 64. Prilog upoznavanja gusarenja na Jadranu u 17. stoljeću, Anali JAZU u Dubrovniku, sv. XV—XVI, Dubrovnik 1978, str. 99. **L. Beretić**, o. c. str. 103.

¹¹ **J. Luetić**, Galijica... str. 56.

¹² **J. Luetić**, Brodovi u vitrinama — Muzejsko modelarstvo starih jedrenjaka, »Dubrovnik«, Dubrovnik 1979, br. 1, str. 101.

¹³ **D. Klen**, o. c. str. 137.

¹⁴ **K. Kovač**, Critice o statistici i o vojničkim ustanovama u Republici Dubrovačkoj, GZMBiH, Sarajevo 1916, sv. XXVIII, str. 307. Monumenta Ragusina I, 183, od 18. kolovoza 1345, isto str. 231, od 1. svibnja 1346. Reformationes 30, 20, od 8. listopada 1395, isto 32, 37, od 30. travnja 1403.

¹⁵ **D. Klen**, o. c. str. 133. **Đ. Petrović**, Prve vesti o viteškim igrama u srednjovjekovnom Dubrovniku, Vesnik Vojnog muzeja u Beogradu 1971, str. 44. Monumenta Ragusina III, 103, iz 1361. godine.

¹⁶ **M. Petković**, Prilog proučavanju fizičke kulture u Dubrovačkoj Republici, »Dubrovnik«, Dubrovnik 1967, br. 1, str. 110.

¹⁷ **M. Petković**, o. c. str. 124.

¹⁸ Isto kao bilješka 17.

¹⁹ Ni u djelima stare dubrovačke književnosti gdje susrećemo opise običaja i tradicije, dubrovačkog brodovlja, mora, života pomoraca i pomorstva općenito, nismo pronašli niti spomena o vježbanju u veslanju ili regatama. O tome vidi: **M. Bošnjak**, Dubrovačko pomorstvo u literaturi, Pomorski zbornik, 1952, str. 451. **J. Ravlić**, Dubrovačka mornarica u dubrovačkoj lirici u XVI vijeku, Pomorski zbornik, 1952, str. 435. More u jugoslavenskim književnostima, Pomorski zbornik I, Zagreb 1962, str. 469. **A. Rehak**, Neka zapažanja o prisutnosti motiva pomorstva u dubrovačkom pjesništvu, 125. obljetnica pomorskog školstva u Dubrovniku, Dubrovnik 1977, str. 213.

²⁰ **P. G. Molmenti** (preveo Ivan Ribar), Povijest Venecije u životu privatnom od njezina osnutka do propasti republike, U Senju 1888, str. 42.

²¹ **C. Fisković**, Veslačka natjecanja... str. 2414.

²² **M. Petković**, Sportske organizacije u Dubrovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća, Povijest sporta, Zagreb 1976, br. 25, str. 218.

²³ Nastava gimnastike uvedena je u program gimnazije kao neobavezan predmet šk. g. 1876/77.

Pod gimnastikom podrazumijevalo se cjelokupno tjelesno vježbanje, a danas podrazumijeva sistem posebno odabranih tjelesnih vježbi i metodskih postupaka kojima je cilj svestrani tjelesni razvoj čovjeka. S vremenom razvile su se samostalne vrste gimnastike kao: sportska, ritmička, jutarnja, korektivna gimnastika i druge.

²⁴ Program ć. k. Velike državne gimnazije u Dubrovniku za školsku godinu 1890/1891, Dubrovnik 1891, str. 63.

²⁵ Program... za šk. g. 1905/1906, str. 49.

²⁶ Program... za šk. g. 1906/1907, str. 57.

²⁷ Program... za šk. g. 1915/1916, str. 21.

²⁸ **M. Petković**, Sportske organizacije... str. 2194.

²⁹ Isto kao bilješka 28, str. 2187.

³⁰ Isto kao bilješka 28, str. 2187.